

Др Весна Ћорић Ерић¹

ДОПРИНОС ПРВОГ СВЕТСКОГ РАТА УСПОСТАВЉАЊУ НАЧЕЛА ТЕРИТОРИЈАЛНОГ ИНТЕГРИТЕТА

Апстракт: У оквиру овог рада настоји се сагледати да ли су и на који начин споразуми закључени по окончању Првог светског рата утицали на учесталост територијалних сукоба, као и да ли су успели да стану на пут даљој пракси вршења послератних територијалних прерасподела. У том циљу, у оквиру овог рада превасходно се приступа еволутивној анализи садржине и степена обавезности начела територијалног интегритета држава.

Кључне речи: начело територијалног интегритета, начело *uti possidetis*, Први светски рат, територијалне прерасподеле

Увод

Први светски рат извршио је вишеструк утицај на развој међународног права и међународноправне заједнице. У оквиру овог рада анализа ће се ограничити на допринос који је Први светски рат остварио на формирање начела територијалног интегритета, као и на решавање извесних територијалних проблема, који су се у току њега јавили.

Потреба за таквом анализом произилази из чињенице да је у науци широко заступљено становиште да су територијалне претензије и уопште територијални проблеми у прошлости били ти који су доводили до највећег броја сукоба.² Стога је од посебног значаја да се у оквиру овог рада испита да ли су и у којој мери споразуми закључени по окончању Првог светског рата утицали на смањивање броја територијално мотивисаних сукоба, као и да ли се успело стати на пут пракси вршења послератних територијалних прерасподела.

У доктрини преовладава гледиште да се све до средине двадесетог века највећи број сукоба односио на стицање територија. Такви сукоби су најчешће доводили до значајних територијалних проширења.³ Таква пракса представљала је одраз схватања о легитимности освајања, односно о праву освајача на територијална присвајања.⁴ У том светлу, Ласа Опенхајм је још 1905. године истакао да су "преставници држава, као

¹ Истраживач сарадник, Институт за упоредно право.

² К. Ј. Holsti, *Peace and War: Armed Conflicts and International Order, 1648–1989*, Cambridge University Press, Cambridge 1991, 41-45; G. Goertz, P. F. Diehl. *Territorial Changes and International Conflict*, Routledge, New York 1992, 83-89; J. A. Vasquez, *The War Puzzle*, Cambridge University Press, Cambridge 1993, 123-152; P. K. Huth, *Standing Your Ground: Territorial Disputes and International Conflict*. University of Michigan Press, Ann Arbor 1996, 34-37; P. R. Hensel, "Charting a Course to Conflict: Territorial Issues and Interstate Conflict, 1816–1992", *A Road Map to War: Territorial Dimensions of International Conflict* (ed. P. F. Diehl) Vanderbilt University Press, Nashville 1999, 115–146.

³ M. W. Zacher, "The Territorial Integrity Norm: International Boundaries and the Use of Force", *International Organization* 2001, vol. 55, no. 2, 217; J. A. Vasquez, (1993), 151.

⁴ M. W. Zacher (2001), 217-218.

уосталом и већина правних писаца сматрали да покоравање представља редован начин стицања територије.⁵

Статистички подаци које износи Холсти (*Holsti*) потврђују изложено становиште. Тако, према класификацији коју он пружа у периоду између 1648. и 1917. године практично 80% сукоба је довело до територијалних прерасподела.⁶ Интересантно је да према Холстијевој систематизацији степен учесталости послератних територијалних прерасподела бележи незнатан пораст након Првог светског рата. Тако, Холсти наводи да је у периоду између 1917. и 1945. године, чак 88% сукоба окончано територијалним ревизијама, те да је до значајног смањења дошло тек по завршетку Другог светског рата. Наиме, у периоду између 1946. и 2000. године, свега трећина сукоба је резултирала у територијалним прекрајањима, тачније око 30% анализираних сукоба.⁷

Упркос изнетим статистичким подацима који говоре да је до делимичног напуштања праксе територијалних прерасподела дошло тек по окончању Другог светског рата, у оквиру овог рада ће се настојати да се сагледа на који начин и у којој мери су споразуми закључени по окончању Првог светског рата утицали на учесталост будућих територијалних сукоба, као и на распрострањену праксу вршења територијалних прерасподела по окончању сукоба. У том циљу, у оквиру овог рада превасходно ће се приступити еволутивној анализи садржине и степена обавезности начела територијалног интегритета држава, чије је успостављање свакако утицало на смањење броја будућих територијалних сукоба.

У научним круговима преовлађује схватање да је Пакт Друштва народа био први правнообавезујући акт међународног карактера којим се предвиђа заштита територијалног интегритета. Наиме, члан 10. датог Пакта, којим се брани насилно стицање територије предвиђа да чланице Друштва народа преузимају да поштују и очувају територијални интегритет и постојећу политичку независност свих његових чланица од спољне агресије.⁸ Дакле, Пактом Друштва народа пружа се заштита концепту територијалног интегритета у ужем смислу, под којим се подразумева забрана насилног стицања територије. Насупрот томе, под територијалним интегритетом у ширем смислу означава се апсолутна непромењивост граница било насилним, било мирним путем.

С друге стране, у доктрини је присутно и схватање да је начело територијалног интегритета у ужем смислу успостављено знатно пре окончања Првог светског рата и да стога Пакт Друштва народа, као и други значајни споразуми закључени у међуратном периоду, по том питању не доносе круцијалне новине. У наредним редовима ће се размотрити покушаји успостављања датог начела који су претходили Пакту Друштва народа, како би се што боље оценио стварни допринос који је развоју тог начела пружио Први светски рат.

Начело територијалног интегритета до Првог светског рата

Поборници концепта модерног међудржавног система тзв. вестфалског система налазе да је савремен концепт територијалног интегритета настао закључивањем Вестфал-

⁵ S. Korman, *The Right of Conquest: The Acquisition of Territory by Force in International Law and Practice*, Clarendon Press, Oxford 1996, 7.

⁶ Тачније, 79% у периоду између 1648–1712, 80% у периоду између 1713–1814 и 80% у периоду између 1815–1917. В. К. Ј. Holsti, (1991), 41-48.

⁷ *Ibidem*.

⁸ M.W. Zacher (2001), 219.

ског мира, којим је окончан Тридесетогодишњи рат 1648. године.⁹ С друге стране, поједине присталице вестфалског система истичу да је исправније говорити о "вестфалском процесу", који је довео и до стварања савременог концепта територијалног интегритета, будући да су се кључне карактеристике тог система постепено појављивале како пре, тако и по закључењу Вестфалског мира.¹⁰ Тако, поједини аутори истичу да се корени вестфалског система налазе још у уговорима из дванаестог и шеснаестог века, тачније у Вормском конкордату из 1122. године, Лондонском конкордату из 1107. године, Уговору из Пасауа из 1552. године и Аугзбуршком миру који је сколопљен 1555. године.¹¹

Заједничко свим наведеним актима је то што њихове одредбе потврђују да је већ у то доба постојала тенденција јачања овлашћења секуларних владара у оквирима њихових територија.¹² Упркос значају ових докумената за каснији развој начела територијалног интегритета, чини се да је покушај групе аутора, предвођених Капоразом (*Caporaso*) да настанак начела територијалног интегритета вежу за уговоре закључене у дванаестом и шеснаестом веку недовољно утемељен и противуречан схватању за које се они залажу. Наиме, у време усвајања поменутих аката још увек није заживео концепт међудржавних граница, а управо сам Капоразо износи да вестфалски концепт територијалног интегритета нужно претпоставља постојање тачно одређене територије.¹³

Дакле, будући да у средњем веку још увек нису постојале јасне међудржавне границе, неосновано је настанак модерног схватања територијалног интегритета везивати за поменуте споразуме. Прелаз од средњовековног ка модерном поретку огледао се, између осталог, у изградњи просторно ограничене државе у којој се врши искључива власт у оквирима дате територије.¹⁴

Даље, поборници вестфалског система, који су покушавали да настанак модерног схватања територијалног интегритета вежу за закључење Вестфалског мира истицали су да тзв. вестфалску државу карактеришу две основне одлике: специфична област, односно територија и владајућа структура која има неограничено право да управља без

⁹ У то доба водеће европске државе, укључујући Свето Римско Царство, Шпанију, Француску, Шведску и Холандију су се споразумеле да поштују начело суверености земаља и територијалног права осталих уговорница. В. Ј. Polisensky, *The Thirty Years War*, University of California Press, Berkeley 1971 255-257; М. W. Zacher (2001), 219; L. Gross, "The Peace of Westphalia: 1648-1948," *The American Journal of International Law*, vol. 42, no. 1, 1948, 26-32.

¹⁰ J.A. Caporaso, "Changes in the Westphalian Order: Territory, Public Authority, and Sovereignty", *International Studies Review*, 2000, 18-19; A. Osiander, "Sovereignty, International Relations, and the Westphalian Myth", *International Organization*, vol. 55 no. 2 2001, 268.

¹¹ U. Blumenthal, *The Investiture Controversy: Church and Monarchy from the Ninth to Twelfth Century*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia 1998, 139-141; J. A. Caporaso, 3;

¹² K. Gordon, *The Origins of Westphalian Sovereignty*, Western Oregon University 2008, 14, http://www.google.rs/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&frm=1&source=web&cd=1&ved=0CC8QFjAA&url=http%3A%2F%2Fwww.wou.edu%2Fflas%2Fsocsci%2Fhistory%2Fsenior_seminar_papers%2F2008%2Fthesis%252008%2FKelly%2520Gordon.pdf&ei=WTMNU53uL7C00QXl34AI&usg=AFQjCNGPsUyQAnXuKiW01_jCWzu2NmGChg&bvm=bv.61725948,bs.1,d.Yms.

¹³ J.A. Caporaso, 16.

¹⁴ Уместо тога у средњовековном периоду надлежност на територијама редовно се преклапала и мењала, те нису постојале међудржавне границе, на начин на који постоје данас. В. G. Clark, *Early Modern Europe from About 1450 to about 1720*, Oxford University Press, London 1972, 144; Н. Bull, *The Anarchical Society*, Columbia University Press, New York 1977, 34-37.

подвргавања било каквој вандржавној инстанци. Иако суверенитет вестфалске државе није био подвргнут међународним организацијама у циљу постизања општег добра, он је ипак био ограничен територијалним правима других држава. Дакле, концепт територијалног интегритета у вестфалском систему налагао је да се државни суверенитет простире искључиво у оквиру територијалних граница одређене државе.¹⁵

Упркос томе што Вестфалски мир садржи зачетке идеје територијалног интегритета, појава модерног схватања начела територијалног интегритета не може се везати за његово закључење из више разлога.

Пре свега, концепт вестфалског суверенитета оспорава се због тога што се противи подвргавању државе било каквој врсти међународне контроле и надзора, која би била управљена ка постизању општег добра. Стога се вестфалски концепт суверенитета, па самим тим и концепт територијалног интегритета, који се уз њега развија не могу означити модерним идејама. Оне се, наиме, противе савременом степену развоја међународне заједнице, који подразумева пренос извесних државних овлашћења на међународне организације.

Поред тога, Вестфалским споразумом није се успело да се успостави почетак континуираног поштовања начела територијалног интегритета. Такав закључак произилази из накнадне праксе учесталих ратовања као и анализе међудржавних споразума закључених након Вестфалског мира у којима се уопште не спомиње начело територијалног интегритета. Дакле, иако се Вестфалским миром окончава последњи велики верски рат у Европи, он није допринео смањењу ратова иза којих су стајале територијалне претензије.¹⁶

У доктрини су, међутим, присутна и супротна мишљења. Тако је Полисенски (*Polisensky*), на пример, нашао да су територијалне измене установљене Вестфалским миром у великој мери остале непромењене све до колапса Светог Римског Царства 1806. године. То, по његовом мишљењу, представља значајно одступање у односу на раније етапе у европској историји када су се националне границе мењале у зависности од тога које струје су у датом тренутку на власти. Непромењивост утврђених граница у наредних сто педесет година, је по мишљењу Полисенског, говорила у прилог постојања доктрине територијалног интегритета.¹⁷

Мишљење Полисенског чини се ипак недовољно утемељеним, те се може лако побити ослабењем на податке које пружа Хостли, а који се односе на период између закључења Вестфалског мира и почетка деветнаестог века. Дати подаци пружају ширу слику будући да сагледавају и области које нису биле обухваћене Вестфалским миром. Наиме, судећи по датим подацима у то доба одиграло се најмање 45 територијалних сукоба, од којих се највећи број, тачније 80% сукоба, окончало територијалним прерасподелама.¹⁸ Дакле, изложени подаци о учесталости територијалних сукоба у периоду након закључења Вестфалског мира, као и други изложени аргументи јасно показују да се настанак модерног схватања концепта територијалног интегритета не може везати за склапање Вестфалског мира.

У наредним редовима настоји се испитати степен сродности између начела територијалног интегритета и начела *uti possidetis* како би се оценило да ли има места за

¹⁵ J. A. Caporaso, 15-16; K. Gordon, 3-4.

¹⁶ M. W. Zacher (2001), 218.

¹⁷ J. Polisensky, 255.

¹⁸ M. W. Zacher (2001), 218.

кључку да је савремен концепт територијалног суверенитета произашао из деветнаесто-вековне примене начела *uti possidetis*.

Пракса утврђивања међудржавних граница уз игнорисање етничких критеријума била је распрострањена у Европи између 16. и 19. века, односно све до буђења национализма. Таква пракса је у доба колонизације постепено почела да се шири из Европе на остатак света.¹⁹

У процесу накнадне деколонизације Латинске Америке, тачније почетком деветнаестог века настало је начело *uti possidetis*.²⁰ Према преовлађујућем мишљењу у правној науци, дато начело представљало је значајну претечу модерног схватања начела територијалног интегритета, које се развило тек по завршетку Првог светског рата.²¹

Начелом *uti possidetis* означава се трансформација административних граница колонијалних сила у међудржавне границе новонасталих независних држава до које долази у процесу деколонизације. Другим речима, датим начелом налаже се да границе новоустановљених држава треба да се поклапају са ранијим административним колонијалним границама, које су постојале пре стицања независности.²²

Начело *uti possidetis* је било примењивано приликом разграничења латиноамеричких држава, које су стекле независност, а у циљу спречавања њихових међусобних сукоба, односно успостављања територијалне стабилности, као и како би се онемогућио настанак "ничије земље" на латиноамеричком тлу.²³ Иако се неспорно ради о сродним концептима, у наредним редовима представиће се значајне разлике између ова два начела, како би се доказало да је сличност између ова два института само делимична. Из тога даље произилази да решење које доноси Пакт Друштва народа представља значајан иновативни корак на путу решавања територијалних проблема, а не преузимање већ постојећих решења.

На првом месту, између начела *uti possidetis* и начела територијалног интегритета јављају се садржинске разлике, иако су оба усмерена ка истом циљу - успостављању територијалне стабилности.²⁴ Тако, с једне стране, начело *uti possidetis*, на начин примењиван на латиноамеричком тлу, пружа једино просту претпоставку да у случају деколонизације административне колонијалне границе се претварају у границе нових

¹⁹ S. Korman, 41-66; R. H. Jackson, C. G. Rosberg, "Why Africa's Weak States Persist", *World Politics* vol. 35, no. 1, 1982, 19-24.

²⁰ I. Brownlie, *Principles of Public International Law*, Oxford University Press, Oxford 1998⁵, 133; J. A. Castellino, 2000. *International Law and Self-Determination: The Interplay of the Politics of Territorial Possession with Formulations of Post-Colonial "National" Identity*, Martinus Nijhoff, The Hague 2000, 142-143; G. Ireland, *Boundaries, Possessions and Conflicts in South America*, Harvard University Press, Cambridge 1938.

²¹ A. Kacowicz, *The Impact of Norms in International Society: The Latin American Experience, 1881-2001*, University of Notre Dame Press, Notre Dame 2005, 77; A. Alvarez, "Latin America and International Law", *American Journal of International Law* vol. 3, no. 2, 1909, 269-272.

²² S.R. Ratner, "Drawing A Better Line: Uti Possidetis and the Borders of New States", *American Journal of International Law* vol. 90, no. 4, 1996, 590-596; J.R.V. Prescott, *Political Frontiers and Boundaries*, Unwin Hyman, Boston 1987, 589-591.

²³ *Ibid.*, 595.

²⁴ P. R. Hensel, M. Allison, A. Khanani, "Territorial Integrity Treaties, Uti Possidetis, and Armed Conflict over Territory", 2006, 16, www.saramitchell.org/Hensel.pdf, 20. фебруар 2014.

држава. С друге стране, начелом територијалног интегритета захтева се апсолутна непромењивост граница било мирним било насилним путем.²⁵

Другим речима, специфично значење начела *uti possidetis* које је било формирано у Латинској Америци огледа се у забрани насилног стицања територије, а не у општој обавези поштовања територијалног интегритета свих држава и одбијања било каквих измена мирним путем. Дакле, примена *uti possidetis* у Латинској Америци није искључивала могућност вршења територијалних измена мирним путем тј. путем међусобног споразума.²⁶

Значај начела *uti possidetis* оспорава се у литератури истицањем да је оно извршило само незнатан утицај на поступање држава које се налазе изван Латинске Америке, па да самим тим није ни послужило као инспирација за формирање савременог концепта територијалног интегритета по завршетку Првог светског рата.²⁷ У том контексту, износи се и да су државе Латинске Америке заузимале маргинално место у целокупном систему у 19. веку.²⁸ Слично томе, важност начела *uti possidetis* умањује се истицањем да оно није било поштовано од стране свих држава у региону, мада се, при томе, ипак признаје да је оно несумњиво допринело територијалној стабилности у региону.²⁹

У двадесетом веку наступило је ширење области примене начела *uti possidetis*, које је до тада било искључиво везано за Латинску Америку. У истом веку у току процеса деколонијализације у Африци, дошло је до прецизирања његове правне снаге и редефинисања његове садржине, те је почело да обухвата и забрану измена граница мирним путем. Међутим, и поред тога, начело *uti possidetis*, за разлику од начела територијалног интегритета никада није стекло статус норме перемпторног карактера.³⁰ Иако је дато начело настало у процесу деколонијализације Латинске Америке, оно до окончања Првог светског рата није постало правно обавезујуће.³¹

Из изложених разлика неспорно произилази да савремено начело територијалног интегритета није довољно блиско и сродно како вестфалском концепту територијалног интегритета, тако ни латиноамеричкој верзији начела *uti possidetis*. Стога, иако су дати институти могли да у извесној мери инспиришу настанак савременог концепта територијалног интегритета, његови почеци не могу се везати било за постојање вестфалског концепта, било латиноамеричког начела. У наредним редовима, представиће се формирање савременог концепта територијалног интегритета.

²⁵ S.R. Ratner, 590-596; J.R.V. Prescott, *Political Frontiers and Boundaries*, Unwin Hyman, Boston 1987, 107.

²⁶ I. Brownlie, 133; S.R. Ratner, 593-595; A. Kacowicz, 77.

²⁷ P. R. Hensel, M. Allison, A. Khanani, 7.

²⁸ M.W. Zacher, (2001), 216.

²⁹ F. Parkinson, "Latin America", *States in a Changing World* (eds. R. H. Jackson, A. James) Clarendon Oxford 1993, 140-146.

³⁰ Ф. Фернандез Јанков, В. Ђорић, "Uti possidetis и право на самоопредељење као правила међународног права", *Правни живот*, бр. 13, 2007, 967-973.

³¹ Тачније, оно није постало обавезујуће све до тридесетих година двадесетог века, када су поједини раније закључени споразуми ступили на снагу. Наиме, у деветнаестом веку одржане су бројне међународне конференције, али било због непостојања довољног броја потписника датих споразума, било из других разлога састављани споразуми којима се нормирало начело *uti possidetis* нису никада ступили на снагу. В. Р. Р. Hensel, M. Allison, A. Khanani, 27.

Начело територијалног интегритета након окончања Првог светског рата

Забрана насилног стицања територије, која је нормирана чланом 10. Пакта Друштва народа, као што је већ утврђено, представља први обавезујући акт којим се штити савремено начело територијалног интегритета у ужем смислу. Дата одредба је унета у Пакт Друштва народа под утицајем Вудро Вилсона, тадашњег председника Сједињених Америчких Држава, који је представљао главног поборника идеје поштовања територијалног интегритета.³²

Основне тачке Вилсонове концепције изнете су у његовој посланици америчком Конгресу, од 8. јануара 1918. године, познатој као програм Четранест тачака.³³ Овај програм садржи захтев да се створи систем међународних односа у којем се освајања, агресије и потчињавања слабијих народа јачима више не могу поновити. Вилсонова жеља, коју је он конкретизовао кроз четрнаесту тачку свог програмског документа огледала се у томе да се Друштво народа образује као организација кроз коју би све велике и мале државе добијале "узајамне гаранције политичке независности и територијалног интегритета".³⁴ Вилсонов револуционарни предлог, који је био отелотворен кроз раније навођен члан 10. Конвенције Друштва народа, заиста је установио почетак формалне подршке држава норми територијалног интегритета схваћене у ужем смислу.³⁵

Већина покушаја да се одредбе о територијалном интегритету унесу у мултилатералне уговоре, који су уследили непосредно након усвајања Пакта Друштва народа следили су сличне приступе, те се у оквиру њих пружала заштита ужем схватању начела територијалног интегритета.³⁶ Концепту територијалног интегритета схваћеног у ужем смислу се, између осталог, посредно пружала заштита Пактом о ненападању и мирењу, потписаном у Рио де Жанеиру 10. октобра 1933. године,³⁷ као и Конвенцијом о правима и дужностима држава из Монтевидеа, која је потписана у Монтевидеу 26. децембра 1933. године.³⁸

Поједини аутори као споразум, којим се у међуратном периоду пружала заштита територијалном интегритету у ужем смислу наводе и Уговор о одрицању од рата као инструмента националне политике из 1928. године, познатији као Бриан-Келогов пакт. Међутим, битно је нагласити да се у датом споразуму изричито ни не спомиње начело

³² G. W. Egerton, *Great Britain and the Creation of the League of Nations: Strategy, Politics, and International Organization, 1914–1919*, University of North Carolina Press, Chapel Hill 1978, 77-81; A. Zimmermann, *The League of Nations and the Rule of Law, 1918–1935*, Macmillan, London 1939, 199.

³³ Ч. Попов, *Од Версаја до Данцинга*, Београд 1976, 139.

³⁴ *Ibid.*, 171; A. Zimmermann, 199.

³⁵ M.W. Zacher, (2001), 219.

³⁶ P.R. Hensel, M. Allison, A. Khanani, 5.

³⁷ Дати споразум, иначе познатији као Рио пакт је, између осталог, у члану 2. предвиђао да се територијална питања не могу решавати насилним путем између Високих страна уговорница и да оне неће признати ни једну територијалну измену која није постигнута мирним путем, као ни ваљаност окупације или стицања територија путем оружја. В. Р. Р. Hensel, М. Allison, А. Khanani, 33; М. Милојевић, "Забрана употребе силе и претње у међународним односима", *Теме* бр. 4, 2003, 618.

³⁸ Дата конвенција у члану 11. прописује да се стране уговорнице обавезују да не признају стицања територије или посебне привилегије уколико су стечене употребом оружја или другим средством принуде. Даље се истиче да је државна територија неповредива и не може да постане предмет војне окупације или других мера принуде којима би посредним или непосредним путем прибегла друга држава, па чак и привремено. P. R. Hensel, M. Allison, A. Khanani, 33.

територијалног интегритета.³⁹ Бриан-Келоговим пактом одустаје се од прибегавања рату и тежи мирном решавању спорова, при томе, посебно онемогућавајући стицање територија насилним путем. Међутим, дати пакт је пропустио да се упусти у регулисање питања евентуалних послератних територијалних проширења.⁴⁰ Пакт је трпео критике и због тога што су изузеци од забране прибегавања рату били превише широко постављени, као и по основу тога што није била предвиђена санкција за кршење дате забране.⁴¹

Дакле, концепт територијалног интегритета којем се пружала заштита у оквиру поменутих инструмената био је у складу са латиноамеричком применом начела *uti possidetis*, односно уже конципираним начелом територијалног интегритета. Дакле, нагласак се стављао на забрану насилног стицања територије, док су истовремено биле допуштене територијалне прерасподеле по основу узајамних споразума.⁴²

Изложена међуратна решења о забрани насилног стицања територије нису била успешно спровођена у пракси. Почетак Другог светског рата, као и уопште статистички подаци о сукобима у међуратном периоду најбоље показују да разматране одредбе о забрани насилног стицања територије нису биле успешно спровођене у пракси. По окончању Другог светског рата наставило се са приступом пружања заштите ужем схватању начела територијалног интегритета, на првом месту, посредством члана 2. става 4. Повеље Уједињених нација.

Повеља Уједињених нација ипак у том погледу уводи једну значајну садржинску новину у односу на Пакт Друштва народа. Наиме, док се Пактом Друштва народа бранила искључиво употреба силе, датим чланом Повеље брани се како употреба силе, тако и сама претња употребом силе. Тако је забрана употребе силе употпуњена забраном претње што се свакако позитивно одразило на остварење главног циља Уједињених нација - одржања међународног мира и безбедности.⁴³

Међутим, на овом месту упутно је указати на још један допринос аката усвојених по окончању Првог светског рата даљој еволуцији начела територијалног интегритета. Реч је, наиме, о решењу које се уводи Локарнским споразумима⁴⁴ и које означава почетак нове фазе развоја начела територијалног интегритета. Наиме, Уговором о гаранцијама између Немачке, Француске и Белгије се, по први пут, пружа заштита начелу територијалног интегритета у ширем смислу.

Уговором о гаранцијама између Немачке, Француске и Белгије настојало се спречити да Немачка касније доведе у питање њене границе са Француском и Белгијом, те су, стога, већ на почетку државе потписнице потврдиле непромењивост граница између Немачке, Француске и Белгије. У његовом првом члану гарантује се "одржавање територијалног *status quo*-а, који произилази из граница између Немачке и Белгије и између Немачке и Француске и неповредивост датих граница на начин на које су успостављене Уговором о миру са Немачком који је потписан у Версају 28. јуна 1919. годи-

³⁹ M.W. Zacher (2001) 221; P.R. Hensel, M. Allison, A. Khanani, 6.

⁴⁰ S. Korman, 192-199.

⁴¹ И. Пржић, "Келогов пакт," *Архив за правне и друштвене науке* бр. 2, 1929, 124-127.

⁴² P. R. Hensel, M. Allison, A. Khanani, 6.

⁴³ М. Милојевић, 624.

⁴⁴ То је општи назив за више уговора потписаних 16. октобра 1925. За предмет изучавања у овом раду од значаја су решења једног од њих. Реч је о Уговору о гаранцијама између Немачке, Француске и Белгије, који се означава као Рајнски пакт.

не".⁴⁵ Значај датог уговора огледа се свакако у томе што датим актом, по први пут, начело територијалног интегритета, добија шире значење обухватајући дакле забрану сваког покушаја редефинисања граница како насилним, тако и мирним путем.⁴⁶

Дато шире значење начела територијалног интегритета је следећи пут нормирано тек три деценије након Локарнских уговора у контексту деколонизације Африке, тачније шездесетих година прошлог века. Будући да су границе између афричких колонија најчешће биле утврђиване без уважавања традиционалних етничких или лингвистичких критеријума, инсистирало се на њиховој апсолутној непромењивости.⁴⁷ Наиме, иза такве намере крила се бојазан да би допуштањем било каквих територијалних измена на афричком тлу из етничких разлога, могло да се доведу у питање све постојеће територијалне границе на датом континенту.⁴⁸

Стога, Повеља Организације афричке уније из 1963. године изричито пружа заштиту начелу територијалног интегритета у ширем смислу. У том контексту, значајан је члан 2. у којем се наводи да је један од основних циљева организације одбрана територијалног интегритета афричких држава, док се чланом 3. захтева поштовање, између осталог, начела територијалног интегритета и неутуђивог права на независно постојање.⁴⁹ Сличне формулације су касније поновљене у низу аката, између осталог у Повељи Организације исламске конференције и Завршном акту из Хелсинкија из 1975. године.⁵⁰

У циљу сагледавања свеукупног доприноса које је Први светски рат извршио на развој садржине начела територијалног интегритета, потребно је осврнути се на још поједине напретке који су олакшали решавање бројних територијалних проблема.

Пре свега, у почетним годинама Првог светског рата водеће силе су још увек подржавале становиште о праву победника на територијална проширења. Такав приступ испољавао се и у њиховим тајним споразумима, којима су се уговарале територијалне прерасподеле до којих је требало да дође на крају рата.⁵¹ То гледиште значајно се изменило након ступања Сједињених Америчких Држава у рат, Октобарске револуције 1917. године, као и испољених противљења народа анектирању у појединим државама.⁵²

Мировним уговорима из Париза силе победнице оствариле су релативно мала територијална проширења у Европи, иако су истовремено добиле значајне територије

⁴⁵ P. M. H. Bell, *The Origins of the Second World War in Europe*, Longman, New York 1997, 36-37; F. Gilbert, *The End of the European Era, 1890 to the Present*, New York: W. W. Norton and Company, 1984³, 221-222.

⁴⁶ P. R. Hensel, M. Allison, A. Khanani, 6.

⁴⁷ *Ibidem*.

⁴⁸ P. Malanczuk, *Akehurst's Modern Introduction to International Law*, Routledge, New York 1997⁷, 162; S. R. Ratner, 595-596; M. W. Zacher, (2001), 221-223.

⁴⁹ P.R. Hensel, M. Allison, A. Khanani, 6-7.

⁵⁰ *Ibidem*.

⁵¹ Тако, на пример, Италији су тајним уговорима у Лондону из 1915. године и Сен Жан де Морјену из 1917. године обећане словенске и албанске територије укључујући, између осталог, Трст, Истру, Јулијске Алпе, део далматинске обале и острва, централну Албанију са луком Валона и острвом Сасано. Уз ово, тајни уговори су Италији гарантовали и јужни Тирол на северу, те острва у Егејском мору, и неке турске територије у Малој Азији, на истоку. У овом контексту, битно је напоменути да је и Бугарска 1915. закључила тајни уговор са Немачком. В. Ч. Попов, 161; M.W. Zacher, (2001), 219.

⁵² S. Korman, 41-66.

поделом колонија поражених држава.⁵³ Ипак битно је нагласити да је суверенитет сила победница над бившим колонијалним територијама тзв. територијама под мандатом био у великој мери ограничен, тако да се у тим случајевима не ради о територијалним проширењима у класичном смислу.⁵⁴

Чини се да је Корман (*Korman*) исправно указао да кључну карактеристику мировних уговора закључених по завршетку Првог светског рата свакако не представља укидање тзв. права победника да располаже територијама побеђених. Међутим, и поред тога, Корман наглашава да је Први светски рат представљао моралну прекретницу у приступу решавању територијалних проблема, будући да је значајно допринео каснијем укидању могућности присвајања територија стечених војном победом.⁵⁵

Иако се дата морална прекретница није одразила на већ изнете податке о учесталости територијалних прерасподела у сукобима између два светска рата, она је наговештавала нову развојну етапу која је отпочела завршетком Другог светског рата и коју карактерише како далеко мањи број територијално мотивисаних сукоба, тако и напуштање праксе вршења територијалних проширења по окончању сукоба.⁵⁶

Битно је на овом месту истаћи да је, дугорочно гледано, на смањење будућих сукоба свакако утицало и решење већ анализираних Бриан-Келоговог пакта, којим се упркос широко постављеним изузецима, по први пут забрањује прибегавање рату. Веома је значајно и то што је између два светска рата нападачки рат почео да се проглашава у резолуцијама као међународни злочин.⁵⁷ Иако насупрот резолуцијама, међуратни уговори нису садржали сличне формулације, интересантно да је Тома Живановић још у Бриан-Кологеном пакту препознао ембрион проглашавања нападачког рата међународним кривичним делом. Та клица је даље, по његовом мишљењу, наставила да се развија тек након окончања Другог светског рата.⁵⁸

На другом месту, приликом сагледавања карактера начела територијалног интегритета, потребно је испитати у којој мери је придаван значај праву на самоопредељење приликом утврђивања међународних граница по завршетку Првог светског рата. Иако је између државних представника постојала неспорна тензија између, с једне стране, заговорника права на самоопредељења и са друге стране, поборника концепта непромењив-

⁵³ Тако је, на пример, почетком маја 1919. године на конференцији у Версају, након завршетка расправе о немачким границама, постало јасно да Немачка губи 1/7 територија и 1/10 становништва. В. М. W. Zacher, (2001), 220; Ч. Попов, 180.

⁵⁴ Државе које су преузеле управљање над бившим колонијалним просторима, тзв. територијама под мандатом после Првог светског рата нису могле да врше пуну контролу, већ им је суверенитет у том погледу био ограничен. Савет Друштва народа је утврдио њихова овлашћења и оне су морале да једном годишње обавештавају Савет о стању на тим територијама. На тај начин, колонијалне силе су, по први пут, подвргнуте некој врсти међународне контроле и надзора. В. члан 22. Пакта Друштва народа; I. L. Claude, *Swords into Plowshares: The Problems and Progress of International Organization*. Random House, New York 1964³, 322-328.

⁵⁵ S. Korman, 161-178.

⁵⁶ M.W. Zacher, (2001), 218; О утврђивању граница на крају Другог светског рата в. S. Korman, 176; I. L. Claude, 322-326.

⁵⁷ Тако је, на пример, на Шестој Скупштини Друштва народа била 1925. године усвојена резолуција којом је проглашено да нападачки рат представља међународни злочин. В. М. Милојевић, 620.

⁵⁸ *Ibidem*.

ности постојећих граница, на крају су присталице начела територијалног интегритета превладале.⁵⁹ Чак и председник Вилсон који је у почетку био виђен као водећи заговорник концепције о националном самоопредељењу, временом се приклонио присталицама начела територијалног интегритета.

Право на национално самоопредељење на крају није нашло своје место у Пакту Друштва народа, нити на конференцији у Версају. Оно је било признато и примењено једино у погледу појединих територија поражених држава у Првом светском рату.⁶⁰ Неприкосновеност начела територијалног интегритета остала је неспорна у наредним деценијама, о чему најбоље сведочи његов перемпторан карактер.

Закључак

Упркос несумњивом доприносу мировне конференције, као и потоњих анализираних међуратних споразума формирању савременог концепта територијалног интегритета, чини се да поменути инструменти нису успели да краткорочно обезбеде и његову пуну примену у пракси. Наиме, нови сукоби који су одвели у нови светски рат, свакако су потврдили да у међуратном периоду још увек нису биле испуњене све потребне претпоставке за одржавање територијалног *status quo*-а.

И поред тога што је Други светски рат избио у кратком року након усвајања међуратних споразума, који су били предмет анализе у овом раду, они су свакако поставили значајне камене темељце и платформу за даљу изградњу савременог концепта територијалног интегритета. Иако, дакле, те добро постављене основе нису биле довољне да спрече избијање Другог светског рата, оне су дугорочно допринеле каснијем развоју начела територијалног интегритета. То је даље водило знатном смањењу територијалних спорова у пракси, као и позитивно утицало на учесталост постконфликтних територијалних прекрајања, што уосталом потврђују и статистички подаци изложени у оквиру овог рада.

* * *

THE CONTRIBUTION OF THE FIRST WORLD WAR TO THE ESTABLISHMENT OF THE PRINCIPLE OF THE TERRITORIAL INTEGRITY

Summary: This article aims to assess the extent to which and the manner in which the treaties concluded after the First World War influenced the frequency of territorial conflicts, as well as whether they succeeded in reducing the number of conflicts resulting in the redistribution of territory. To this end, the development of the content and the character of the principle of the territorial integrity will be primarily examined.

Keywords: the principle of the territorial integrity, the *uti possidetis* principle, the First World War, redistribution of territory.

⁵⁹ M. W. Zacher, (2001), 219.

⁶⁰ T. M. Franck, *The Power of Legitimacy Among Nations*, Oxford University Press, Oxford 1990, 154-162.